

Alicja Adamus-Kowalik

Archiwum Państwowe w Częstochowie

Uniwersytet im. Jana Długosza w Częstochowie

ORCID: 0000-0003-1445-214X

Materiały archiwalne z Kolekcji Stefana Szwakopfa jako źródło do badań Częstochowskiego Inspektoratu Armii Krajowej

Wstęp

Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie szerszemu gronu odbiorców informacji dotyczących materiałów archiwalnych znajdujących się w kolekcji Stefana Szwakopfa oraz ich prezentacja jako źródeł do badań struktur Częstochowskiego Inspektoratu Armii Krajowej. Oprócz przedstawienia niedużej, jednak bardzo wartościowej kolekcji rodziny Szwakopfów, pozwolę sobie również na omówienie tematyki stricte dotyczącej Częstochowskiego Inspektoratu AK – w tym zarysu jego powstania, działalności oraz znaczących postaci z nim związanych. Materiały archiwalne, które są podstawą moich rozważań przechowywane są w zasobie Archiwum Państwowego w Częstochowie w zespole archiwalnym nr 1367 Kolekcja Stefana Szwakopfa z lat 1940–1943¹.

Omawianie tematu zaczniemy od czasu, miejsca i okoliczności przekazania materiałów archiwalnych, znajdujących się w posiadaniu Stefana Szwakopfa do zasobu Archiwum Państwowego w Częstochowie. W dniu 17 lutego 2022 r. do Archiwum zwróciła się Pani Agnieszka Kamińska – pełnomocnik Pana Stefana Szwakopfa, z zapytaniem dotyczącym możliwości odszukania materiałów archiwalnych dotyczących

---

¹ Archiwum Państwowe w Częstochowie (dalej: APCz), Kolekcja Stefana Szwakopfa (dalej: KSS), sygn. 1–18.

rodziny Szwakopf w zasobie tutejszego Archiwum. W swoim piśmie poinformowała również o posiadaniu przez Stefana Szwakopfa dokumentacji dotyczącej Armii Krajowej w Częstochowie, przede wszystkim fotografii prezentujących wizerunki jej członków, którą zainteresowany chciałby przekazać do Archiwum. W swoim piśmie poinformowała również, że obecnie Stefan Szwakopf wraz z małżonką mieszkają w Warszawie, jednak wraz z rodzeństwem i rodzicami w latach młodości zamieszkiwał w Częstochowie. Nie sposób było nie przeprowadzić kwerendy w zasobie naszego Archiwum w celu uzyskania informacji dotyczących naszego przyszłego darczyńcy oraz jego rodziny.

Wyniki przeprowadzonej kwerendy były obiecujące, odnaleziono informacje potwierdzające historię rodzinną przedstawioną przez Szwakopfa: faktycznie rodzina Szwakopfów w Częstochowie mieszkała, na co wskazuje choćby nawet wpis z księgi ludności stałej miasta Częstochowy². W odnalezionym dokumencie widnieje wpis obejmujący następujących członków rodziny: Józef, Helena-Joanna, Irena Maria, Józef Izidor, Helena Józefa, Aleksandra Maria i Stefan Marian. Poza omawianym dokumentem odnaleziono również kilka jednostek archiwalnych dotyczących nieruchomości posiadanych przez rodzinę Szwakopf znajdujących się na terenie miasta³.

Nawiązany kontakt ze Stefanem Szwakopffem skutkowało przekazaniem do Archiwum zgromadzonej dokumentacji. Przekazane materiały archiwalne stanowią przede wszystkim fotografie prezentujące członków Inspektoratu AK w Częstochowie oraz jego działalności. Pomimo iż zinwentaryzowany zespół posiada jedynie 21 jednostek archiwalnych, to jego wartość historyczna jest bardzo duża – zgromadzone fotografie przedstawiają bowiem postacie i miejsca, którymi do tej pory nie dysponowaliśmy.

W tym miejscu chciałabym się zatrzymać i po krótko omówić kwestię fotografii w zbiorach archiwalnych. Fotografie dzielą się na różne rodzaje ze względu na jej treść, tematykę oraz zawartość. Moglibyśmy wyróżnić rodzaje takie jak: artystyczna, reporterska, atelierowa, techniczna, dokumentacyjna, ilustracyjna, naukowa, propagandowa, agencyjna, prasowa, sytuacyjna, rodzinna, pamiątkowa, reklamowa, kryminalistyczna, wojenna, wojskowa, etnograficzna, przyrodnicza, lotnicza, sportowa

² APCz, Akta miasta Częstochowy, sygn. 8921, [Księga ludności stałej miasta Częstochowy nr domów 601–620], s. 67–68.

³ Tamże, sygn. 9591, Projekt domu Józef Szwakopf ulica Ciemna 16/20; Tamże, Wojewódzka Dyrekcja Inwestycji w Częstochowie, sygn. 882, Częstochowa ulica Generała Zajączka 39. Teczki osób wywłaszczonych. Właściciel Helena i spadkobiercy Szwakopf.

i wiele, wiele innych⁴. Tak dużo rodzajów fotografii determinuje konieczność indywidualnego podejścia do danego zbioru fotografii podczas pracy czy to nad jego inwentaryzacją, opracowaniem, a wreszcie badaniami naukowymi. To właśnie jest jedno z kluczowych zadań fotografii jako materiału audiowizualnego – uzupełnienie dotychczas znanej dokumentacji aktowej, często przedstawiając zupełnie nowy kontekst pewnych sytuacji, wydarzeń czy osób⁵. Należy również podkreślić jak ważnym źródłem historycznym są fotografie. Jak pisze Tomisław Giergiel:

Wspólnym obszarem zainteresowania wiedzy o fotografii i archiwistyki jest odzwierciedlenie przeszłości utrwalone na obrazie fotograficznym, rozumianym jako źródło historyczne. Świadomość tego waloru fotografii jest nieodzowna na każdym etapie gromadzenia, opracowywania i udostępniania materiałów archiwalnych⁶.

Aby w pełni zrozumieć wartość historyczną materiałów archiwalnych, które stanowią podstawę artykułu, pozwolę sobie na przedstawienie rysu historycznego Częstochowskiego Inspektoratu AK. Podczas tej części przedstawię również najważniejsze postacie związane z polskim podziemiem na omawianym terenie, które ukażą poprzez materiały archiwalne przekazane przez Stefana Szwakopfa.

W kontekście omawianego tematu bardzo ważne jest również poruszenie problemu regionalizmu historycznego, gdyż tak naprawdę to w tym pojęciu gromadzi się sens wartości historycznej materiałów archiwalnych i samych badań nad nimi. Regionalizm – według Zbyszko Chojnickiego i Teresy Czyż – to stan świadomości społecznej, który jest dominujący wśród mieszkańców danego regionu na różnych polach ich aktywności. Głównym elementem regionalizmu jest silny związek między mieszkańcami danego terytorium z obszarem ich zamieszkania – jest to tak zwana tożsamość regionalna. W regionalizmie wyodrębniamy dwa aspekty: 1. kulturowo-historyczny oraz 2. organizacyjno-reformatorski. Pierwszy z nich opiera się o tradycję i ma charakter kulturowo-historyczny, drugi głównie wyraża się w chęci uzyskania nowego podziału administracyjnego – czyli uzyskania autonomii⁷.

⁴ T. Giergiel, *Warsztat badacza fotografii w metodyce archiwalnej*, [w:] *Nauki, dyscypliny i metody pomocnicze archiwistyki*, red. A. Górak, M. Hlebionek, D. Magier, Lublin-Siedlce 2022, s. 138.

⁵ M. Jabłońska, *Obraz fotograficzny a obraz filmowy: problem opisu archiwalnego*, „Przegląd Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 5 (63–73), 2012, s. 64–65.

⁶ T. Giergiel, *Warsztat badacza fotografii...*, s. 138.

⁷ Z. Chojnicki, T. Czyż, *Region – Regionalizacja – Regionalizm*, „Ruch Prawniczy, Ekono-

Badając działalność Polskiego Państwa Podziemnego na terenie Ziemi Częstochowskiej⁸ z oczywistych względów w kręgu moich zainteresowań znalazł się pierwszy z wymienionych aspektów regionalizmu – kulturowo-historyczny. Już od połowy września 1939 r. na terenie Częstochowy oraz okolicznych wsi rozpoczęły się kształtować pierwsze struktury organizacji niepodległościowych, które jako swój nadrzędny cel upatrywały wyzwolenie Polaków spod okupacji niemieckiej. I tak we wszystkich środowiskach i różnych klasach społecznych znajdowały się jednostki wybitne, odważne na tyle, by stawić zdecydowany opór Niemcom, które w swoim usposobieniu potrafiły „zarazić” innych mieszkańców. W środowisku młodzieży powstały Szare Szeregi, skupiające chłopców i dziewczęta, którzy z zaangażowaniem pełnili funkcję kurierów, brali udział w małej dywersji czy na różnoraki sposób utrudniali działalność okupanta⁹. W środowisku wiejskim powstały komórki Batalionów Chłopskich – potocznie zwanej Chłostry, które swoje działania prowadziły na wsiach, stojąc bacznie na straży ich mieszkańców¹⁰. Wreszcie w ośrodkach miejskich, ale i mniejszych miejscowościach, powstawały oddziały Organizacji Orła Białego, następnie Służby Zwycięstwu Polski, a później Związku Walki Zbrojnej/ Armii Krajowej, które gromadziły setki ochotników walczących o uwolnienie się spod władzy niemieckiej¹¹.

Inspektorat Częstochowski Armii Krajowej

Częstochowski Inspektorat ZWZ/AK powołany został w 1940 r., składał się z trzech Obwodów: Częstochowa, Włoszczowa i Opoczno (od końca 1940 r.). Obwód Opoczno 15 grudnia 1941 r. włączono do Okręgu Łódzkiego, a do Inspektoratu Częstochowskiego, na zasadzie zamiany,

---

miczny i Socjologiczny” 2, 1992, s. 14.

⁸ Ziemia Częstochowska – w 1932 r. w Częstochowie staraniami Kazimierza Khüna utworzone zostało Towarzystwo Popierania Kultury Regionalnej w Częstochowie. To właśnie założyciel Towarzystwa zaczął używać określenia Ziemia Częstochowa, wkrótce hasło to stało się tytułem czasopisma. Autor przedmowy do I tomu „Ziemi Częstochowskiej” uznał następująco: „Ziemia Częstochowska obejmuje właściwie tylko obecny powiat administracyjny częstochowski i najbliższe jego okolice, wyraźnie swym charakterem i przejawami odrębności regionalnej ciężące do Częstochowy. Stałych więc tu niema” – zob. K. Kühn, *Przedmowa, „Ziemia Częstochowska”* 1, 1934, s. 7.

⁹ Z. Łęski, *ZHP w Częstochowie i Kłobucku*, Częstochowa 1993.

¹⁰ S. Jagiełło, *Kryptonim „Telegraf”. Z dziejów Batalionów Chłopskich na Kielecczyźnie*, Warszawa 1979.

¹¹ K. Pluta-Czachowski, *Organizacja Orła Białego*, Warszawa 1987.

Obwód Radomsko. Pomimo zmian zasięgu terytorialnego swojej działalności, Inspektorat nadal obejmował trzy Obwody¹².

Inspektorat działał pod kryptonimami, które zmieniano na przestrzeni lat w następującej kolejności:

- „Wały” – prawdopodobnie od początku 1940 r.,
- „Fabryka” – od sierpnia 1943 r.,
- „Uranus” – od czerwca 1944 r.,
- „Granit” – od 15 listopada 1944 r.

Siedziba Inspektoratu od 1941 r. mieściła się w domu rodzinnym Szwakopfów – przy ulicy gen. Zajączka w Częstochowie¹³. Małżeństwo Helena i Józef Szwakopf posiadali piątkę dzieci: Józefa, Helenę/Lenę, Irenę, Aleksandrę i Stefana. Należy podkreślić, że z przekazanych fotografii wynika, iż zaangażowani w działalność konspiracyjną byli: Helena/Lena Szwakopf, Helena Szwakopf, Aleksandra Szwakopf, Józef Szwakopf. Z zaświadczenia o spełnieniu obowiązku ujawnienia się wydanym 15 października 1945 r. przez Komisję Likwidacyjną byłej Armii Krajowej Okręgu Kieleckiego wiemy również o działalności konspiracyjnej prowadzonej przez Stefana Szwakopfa¹⁴.

W pracy podziemnej jedną z podstawowych zasad było utrzymanie tajemnicy oraz bardzo świadome obdarowywanie innych swoim zaufaniem. W rodzinie Szwakopfów te wartości przychodziły bezproblemowo, każdy z jej członków zaangażowany w konspirację miał świadomość możliwości współpracy i wzajemnego wspierania się w obliczu ciężkich sytuacji czy podejmowania trudnych i ryzykownych decyzji. W przekazanych materiałach archiwalnych znajdują się dwie fotografie domu rodzinnego Szwakopfów – który, jak wspomniano, od 1941 r. pełnił funkcję siedziby Inspektoratu¹⁵.

---

¹² W. Borzobohaty, „Jodła” Okręg Radomosko–Kielecki ZWZ–AK 1939–1945, Warszawa 1988, s. 267.

¹³ APCz, KSS, sygn. 2.

¹⁴ Tamże, sygn. 21.

¹⁵ Tamże, sygn. 2.

Il. 1. Dom rodzinny Szwakopffów przy ul. gen. Zajączka w Częstochowie, a zarazem siedziba Częstochowskiego Inspektoratu AK. APCz, KSS, sygn. 2.

Trzeba zaznaczyć, że nadal niewiele wiemy o obsadzie personalnej stanowisk Sztabu Inspektoratu Częstochowskiego w pierwszych latach jego istnienia, tj. na przełomie 1940/1941 r. Znaczenie struktury nie było zresztą duże, bowiem jej zadania przewidziano dopiero na czas powstania powszechnego. Jak wynika z zestawienia obsady sztabu, miał on raczej charakter szczątkowy. Wiemy jednak na pewno, że inspektorem częstochowskim od grudnia 1940 r. był płk Feliks Jędrychowski ps. „Ostroga”¹⁶. Ponadto z zestawienia personalnego stanowisk ujętego w pracy Wojciecha Borzobohatego wynika, że od grudnia 1940 r. do czerwca 1941 r. jednym z oficerów sztabu Inspektoratu był kapitan Stefan Gądzio ps. „Kos”¹⁷.

Oprócz faktu, iż nadal nie ustalono obłożenia pewnych stanowisk sztabu Inspektoratu, należy zaznaczyć, że od początku swojej działalności

¹⁶ Feliks Jędrychowski ps. „Ostroga” - ur. 11 stycznia 1894 w Bochni, zm. 9 marca 1942 w Poroninie - pułkownik piechoty Wojska Polskiego, komendant Okręgu Kielce-Radom Związku Walki Zbrojnej, Inspektor Częstochowskiego Inspektoratu Armii Krajowej, kawaler Orderu Virtuti Militari, znany również pod pseudonimami: „Brzechwa”, „Chudy” oraz jako Feliks Stypułkowski, *Radomskie życiorysy: żołnierze Armii Krajowej*, oprac. M. Pietruszka, Radom 2022.

¹⁷ W. Borzobohaty, op. cit., s. 267.

miał on spore problemy kadrowe. Na przełomie lat 1940/1941 dotychczasowy inspektor częstochowski, wspomniany już wyżej Feliks Jędrychowski ps. „Ostroga”, został przesunięty na stanowisko pełniące obowiązki komendanta Okręgu Kieleckiego¹⁸. W lutym 1942 r. inspektorem częstochowskim został ppłk Stanisław Mirecki ps. „Butrym”¹⁹. Razem z nim do Częstochowy przyjechał jego bliski współpracownik rtm. Jan Lipczewski ps. „Wojtek”²⁰. Sekretarką „Butryma” została Helena Szwakopf ps. „Mama”, „Maga”²¹. To właśnie wyżej wymienionym osobom w dużej mierze zawdzięczamy rozbudowanie Sztabu Inspektoratu Częstochowskiego. Co warto również podkreślić, Inspektor Częstochowski Stanisław Mirecki ps. „Butrym” zamieszkał w domu rodzinnym dobrze znanej Częstochowianom rodziny Kurpińskich²².

W odniesieniu do materiałów archiwalnych zgromadzonych w Kolekcji Stefana Szwakopfa omawiany okres działalności Inspektoratu, w tym zmianę inspektora na Stanisława Mireckiego „Butryma” – ma swoje odzwierciedlenie w wspomnianych fotografiach. Pięć z nich przedstawia wizerunek nowego inspektora Mireckiego, w całkiem „codziennym” wydaniu. Na fotografiach m.in. prezentuje się w garniturze, pod krawatem, paląc papierosa, przebywając w ogrodzie. Fotografia przedstawia również zdjęcie legitymacyjne/portretowe. Pierwsze ze wspomnianych zdjęć wiele mówi o warunkach konspiracyjnych. Na zdjęciach pojawiają się również inni uczestnicy spotkania, między którymi widać zażyłość, pewnego rodzaju sympatię oraz płynące ciepło. Zdjęcia prezentują trzon częstochowskiej konspiracji, a patrząc z zewnątrz można powiedzieć, że oglądamy rodzinę lub grupę przyjaciół podczas letniego spotkania czy pikniku²³.

¹⁸ *Radomskie życiorysy...*, s. 9.

¹⁹ Stanisław Mirecki ps. „Butrym” – ur. 9 stycznia 1897 r. w Piotrkowie Trybunalskim, zm. 4 września 1944 r., został pochowany na cmentarzu w Nowym Sączu. Żołnierz Legionów Polskich, szef Inspektoratu Częstochowskiego Okręgu Radomsko-Kieleckiego, od lutego 1943 r. inspektor w Inspektoracie Nowosądeckim AK, popełnił samobójstwo 4 września w szpitalu w Nowym Sączu, M. Gałęzowski, „Konkurencja” dla Związku Walki Zbrojnej? *Relacje Tajnej Armii Polskiej z ZWZ i misja por. Zygmunta K. Nowakowskiego*, „Przegląd historyczno-wojskowy” 4, 2016, s. 50, Cz. Gurtman „Mocny”, *Armia Krajowa w Częstochowie i okolicach walczy*, Częstochowa 1996, s. 67–68.

²⁰ *Lipczewski Jan Wojciech*, <http://akokregkielce.pl/lipczewski-jan-wojciech-wojtek.html> (dostęp: 26.11.2022).

²¹ APCz, KSS, sygn. 10.

²² W. Borzobohaty, op. cit., s. 267.

²³ APCz, KSS, sygn. 8.

Il. 2. Pułkownik Stanisław Mirecki „Butrym”, APCz, KSS, sygn. 8.

W otoczeniu Stanisława Mireckiego „Butryma” pojawiają się osoby takie jak Jan Lipczewski „Wierzyc”, „Wojtek”, który już wcześniej został wspomniany jako „prawa ręka” S. Mireckiego. Ponadto na zdjęciach pojawia się również Jerzy Kurpiński ps. „Ponury”²⁴ legenda częstochowskiego podziemia, u którego w domu rodzinnym zamieszkiwał sam szef częstochowskiego Inspektoratu. Na fotografiach znajdziemy również wizerunek siostry „Ponurego” Wandy Kurpińskiej ps. „Agnieszka”, która działała

²⁴ Jerzy Kurpiński „Ponury” (ur. 22 grudnia 1918 w Częstochowie, zm. 1955 w Warszawie) – polski oficer konspiracji niepodległościowej, walczył w kampanii wrześniowej w po bitwie pod Kockiem dostając się do sowieckiej, a później niemieckiej, niewoli, z których zbiegł. Działacz Związku Walki Zbrojnej, awansował w 1942 r. do stopnia podporucznika, prawdopodobnie w sztabie Inspektoratu Częstochowa Armii Krajowej. Utworzył oddział leśny w lasach Złotego Potoku. W czasie akcji Burza dowodził kompanią 2 batalionu 27 Pułku Piechoty A Centaur, który ruszyła do Warszawy, jednak w lasach przysuskich dowództwo pułku podjęło decyzję o zawróceniu do Złotego Potoku. Po 1945 r. zeszedł do „drugiej” konspiracji i zaczął budować obwód Zawiercie nowej organizacji podziemnej, której podporządkowały się dwa oddziały. W maju 1955 r. ujawnił się w Warszawie, ale został aresztowany przez UB i został osadzony w więzieniu na Mokotowie, gdzie został zamordowany w niewyjaśnionych okolicznościach, J. Durka, *Jerzy Jan Kurpiński (1918–1955)*, [w:] *Konspiracja i opór społeczny w Polsce 1944–1956. Słownik biograficzny*, t. III, red. T. Balbus, Kraków–Warszawa–Wrocław 2007, s. 294–298.

w konspiracji w charakterze łącznika samego inspektora Mireckiego²⁵. Fotografie przedstawiają w formie portretu rodzeństwo, ale również obrazują sytuację ze wspólnych spotkań z rówieśnikami, a zarazem współpracownikami konspiracji. Jerzy Kurpiński „Ponury” występuje na wielu fotografiach. Jedną z nich, bardzo charakterystyczną jest zdjęcie przy drabinie – możemy na nim zaobserwować wizerunki Henryka Jacuńskiego, Józefa Szwakopfa, Jana Lipczewskiego, Jerzego Kurpińskiego, Bronisława Waclawskiego, Helenę Szwakopf oraz matkę Jerzego – Zofię Kurpińską²⁶.

Jak można wywnioskować, środowisko konspiracyjne było dość hermetyczne, zamknięte dla siebie nawzajem z oczywistych powodów. Dążono bowiem do tego, aby zakonspirowane struktury były jak najbardziej utajnione, aby jak najmniej osób wiedziało o prowadzeniu nielegalnej wówczas działalności. Opisywani członkowie rodzin Szwakopf i rodziny Kurpińskich ewidentnie darzyli się sympatią. W działalność konspiracyjną zaangażowany był również Andrzej Kamiński brat Heleny Szwakopf, rodzina Waclawskich – Bronisław ps. „Roztoka”, Zofia oraz Krzysztof. W przekazanych fotografiach odnajdziemy również fotografie z ćwiczeń żołnierzy AK przeprowadzanych w lesie.

Pomimo utrzymania pełnej konspiracji, aktywność oficerów Inspektoratu musiała zwrócić uwagę niemieckich agentów. Ostatecznie 8 września 1942 r. Stanisław Mirecki został aresztowany w domu rodzinnym Kurpińskich. Prawdopodobnie Niemcy w czasie aresztowania nie znali jego funkcji, ale już sam fakt aresztowania inspektora doprowadził do zagrożenia wielu współpracujących wówczas z „Butrymem” osób. Ze względu na duże niebezpieczeństwo ujawnienia informacji o działalności konspiracyjnej w Inspektoracie Częstochowskim podjęto decyzję o konieczności zorganizowania akcji uwolnienia inspektora z więzienia²⁷. Akcja przebiegła pomyślnie. Pomimo tego, najbliżsi współpracownicy „Butryma” byli zmuszeni opuścić teren swojej działalności w obawie aresztowania. Swoją przyszłość wiązali z osobą swojego przełożonego, a ten decyzją Komendy Głównej AK został skierowany do Inspektoratu AK Nowy Sącz, gdzie miał również objąć stanowisko Inspektora²⁸. Za zgodą przełożonych miało się to wydarzyć po okresie rekonwalescencji, który był niezbędny po przeprowadzeniu przez Niemców „przesłuchań”. W jego zastępstwie już w styczniu 1943 r. do Inspektoratu AK Nowy Sącz został skierowany Lipczewski ps.

²⁵ Tamże, s. 294.

²⁶ APCz, KSS, sygn. 13.

²⁷ J. Pietrzykowski, *Cień swastyki na Jasną Górę*, Katowice 1985, s. 113–114.

²⁸ W. Borzobohaty, op. cit., s. 254.

„Wojtek”, „Wierzyca”, który, podobnie jak w Częstochowie, miał tam pełnić funkcję adiutanta „Butryma”²⁹.

W lutym 1943 r. Stanisław Mirecki ściągnął do Nowego Sącza Jerzego Krupińskiego ps. „Jur”, „Ponury”, który w skutek rozpracowania polskich struktur przez niemiecką agenturę został „spalony” w Częstochowie. Rychno jednak i w Nowym Sączu został zdekonspirowany, i latem tego samego roku musiał opuścić miasto – zdecydował się wówczas powrócić do Częstochowy. Prawdopodobnie w tym samym czasie, tj. w okolicach lutego 1943 r., na teren Inspektoratu Nowy Sącz dotarli inni żołnierze zagrożeni w Częstochowie, była to m.in. siostra „Ponurego” Wanda Kurpińska ps. „Agnieszka” oraz por. Krystian Więckowski ps. „Zawisza”, „Tur”, który w Inspektoracie Częstochowskim pełnił funkcję szefa Referatu Łączności³⁰.

Po analizie wyżej przedstawionych informacji dotyczących zmiany obszaru terytorialnego dla działalności konspiratorów częstochowskiego Inspektoratu klaruje się jeden wniosek – aresztowanie Stanisława Mireckiego „Butryma” przez władze niemieckie w konsekwencji doprowadziło do likwidacji dotychczasowego sztabu Inspektoratu Częstochowskiego. Wielu działaczy, których również dotyczą omawiane materiały archiwalne, zostało przeniesionych na inny teren. Część z nich jednak do Częstochowy wróciła i tak wspomniany już wyżej powrót Jerzego Kurpińskiego pozwolił na prowadzenie owocnej działalności konspiracyjnej na terenie miasta.

Wśród materiałów archiwalnych z Kolekcji Stefana Szwakopfa znajdują się również fotografie przedstawiające płk. Karola Gwido-Kawińskiego ps. „Wujek”, „Czesław”, który silnie związany był z oddziałem „Ponurego”³¹. Na jednej z fotografii został uchwycony przy powozie, wraz z kobietą i mężczyzną w mundurze, a na kolejnym z oddziałem żołnierzy – prawdopodobnie wykonując ćwiczenia wojskowe. Karol Gwido-Kawiński ps. „Wujek”, „Czesław” był dowódcą 7 Dywizji Piechoty działającej na terenie Obwodu Częstochowskiego AK³².

Kolejną postacią występującą na zdjęciach przekazanych do zasobu Archiwum przez Stefana Szwakopfa jest płk. dypl. Stanisław Dworzak ps. „Przemysław”, „Daniel”, „Dzidzia”. Jak zanotowano na odwrocie zdjęcia, Stanisław Dworzak zameldowany był pod nazwiskiem Piotr Pala – pełniąc funkcję pracownika rolnego. Postać Dworzaka jest znacząca, dlatego, że już od stycznia 1942 r. pełnił funkcję komendanta Okręgu Kielce AK, gdzie

²⁹ *Radomskie życiorysy...*, s. 9.

³⁰ W. Borzobohaty, op. cit., s. 267.

³¹ W. Zaleski, *Działania zbrojne i konspiracja na Ziemi Częstochowskiej w latach 1939–1947*, Częstochowa 1998, s. 41.

³² Tamże, s. 35.

dowodził do marca 1944 r. Na omawianych zdjęciach występuje w bardzo „nieformalnej” wersji, wyglądając przez okno, w rozpiętej koszuli i papierosem w ręku. Na innym jest w towarzystwie Zofii Szwakopf ps. „Joasia” i Stefana Potrzyka³³.

Il. 3. Karol Gwido-Kawiński ps. „Wujek”, „Czesław”, APCz, KSS, sygn. 5.

Do Częstochowskiego Inspektoratu AK w 1943 r. skierowany został ppłk Walerian Tewzadze (Walery Krzyżanowski), przed którym postawiono zadanie wzmocnienia struktury Inspektoratu³⁴. Inni oficerowie Sztabu Inspektoratu w tym okresie dobierani byli z wchodzących w skład Inspektoratu obwodów, których, jak już wcześniej wspomniano, było 3. Działania te nie sprawiły wprawdzie, że sztab rozrósł się do planowanych rozmiarów, ale należy przyznać, że sprawnie realizował on nakładane na niego obowiązki. Należy również podkreślić pozytywną stronę powyższego rozwiązania, oficerowie, którzy wchodzili w skład Sztabu Inspektoratu, bezpośrednio zarządzali obwodami, czyli jednostkami podległymi. Dzięki temu zapewne siatka działała sprawnie i uniknięto niepotrzebnych nieporozumień pomiędzy kolejnymi szczeblami dowódczymi. Założyć również

³³ APCz, KSS, sygn. 7.

³⁴ Tamże.

można, że Inspektorat, a raczej jego kadra, spełniła dużą rolę podczas akcji scaleniowej Armii Krajowej z innymi organizacjami niepodległościowymi, np. Batalionami Chłopskimi, które zresztą na terenie obwodów częstochowskiego Inspektoratu przebiegało bez większych kłopotów³⁵.

Oprócz omówionych powyżej fotografii, w przekazanych materiałach znajduje się również dokument wystawiony przez Komisję Likwidacyjną byłej Armii Krajowej Okręgu Kieleckiego z dnia 15 października 1945 r. dotyczący spełnienia obowiązku ujawnienia się przez Stefana Szwakopfa działającego w konspiracji w rejonie częstochowskim³⁶. Ponadto w omawianym zespole archiwalnym znajduje się również dwadzieścia numerów komunikatów informacyjnych z Londynu oraz korespondencja z Auschwitz dotycząca więźnia – Piotra Prozorowskiego.

Zdjęcia zawarte w kolekcji Stefana Szwakopfa mają bardzo dużą wartość historyczną. Znajdziemy w nich potwierdzenie informacji zwartych w innych materiałach archiwalnych oraz literaturze przedmiotu. Uważam, że nie tylko potwierdzają to, co już wiemy o konspiracji częstochowskiej, ale dodają i uzupełniają to co ulotne – emocje, więzy oraz relacje. A przecież konspiracja to ludzie, właśnie tacy – zwyczajnie ubrani, często z papierosem w ręce i uśmiechem na twarzy, pod którym próbowano ukryć codziennie towarzyszący strach i determinację w walce z okupantem. Szczęściem dla nas – archiwistów – było przejęcie materiałów archiwalnych w czasie, kiedy Stefan Szwakopf żył i mógł samodzielnie rozpoznać fotografie, a następnie sporządzić odpowiednie opisy. Gdyby nie jego praca, mielibyśmy znaczny problem w ich rozpoznaniu – niejednokrotnie bowiem to właśnie one stanowią pierwsze źródło, dzięki któremu możemy ujrzeć wizerunki bohaterów, o których czytamy i piszemy. Pod koniec 2022 r. Stefan Szwakopf odszedł na wieczną wartę i to właśnie jemu chciałabym zadedykować ten artykuł.

Streszczenie

Artykuł przybliży dokumenty zawarte w Kolekcji Stefana Szwakopfa, przechowywanej w Archiwum Państwowym w Częstochowie. Zawarte w kolekcji fotografie uzupełniają oraz niosą nowe informacje przydatne w badaniach nad strukturami Inspektoratu Częstochowa Armii Krajowej. Zdjęcia zawarte w kolekcji Stefana Szwakopfa mają bardzo dużą wartość historyczną. Pokazują też, że konspiracja to ludzie, właśnie tacy – zwyczajnie ubrani, często z papierosem

³⁵ S. Jagiełło, op. cit., s. 137.

³⁶ APCz, KSS, sygn. 21.

w ręce i uśmiechem na twarzy, pod którym próbowano ukryć codziennie towarzyszący strach i determinację w walce z okupantem.

SŁOWA KLUCZOWE: archiwum, Armia Krajowa, konspiracja, Stefan Szwakopf, II wojna światowa, Częstochowa, kolekcja

Summary

The article presents the documents contained in the Stefan Szwakopf Collection, kept in the State Archives in Częstochowa. The photographs included in the collection complement and provide new information useful in research on the structures of the Częstochowa Inspectorate of the Home Army. The photos included in Stefan Szwakopf's collection have a very high historical value. They also show that the conspiracy is people, just like that – simply dressed, often with a cigarette in their hand and a smile on their face, under which they tried to hide the everyday fear and determination in the fight against the occupier.

KEY WORDS: archive, Home Army, conspiracy, Stefan Szwakopf, World War II, Częstochowa, collection.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Materiały archiwalne

Archiwum Państwowe w Częstochowie

- Akta miasta Częstochowy, sygn. 9591.
- Kolekcja Stefana Szwakhopa, sygn. 2, 5, 7, 8, 10, 13, 21.
- Wojewódzka Dyrekcja Inwestycji w Częstochowie, sygn. 822.

Strony internetowe

- <http://akokregkielce.pl/lipczewski-jan-wojciech-wojtek.html> (dostęp: 26.11.2022).

Literatura

Borzobohaty W., *„Jodła” Okręg Radomsko-Kielecki ZWZ-AK 1939-1945*, Warszawa 1988.

Chojnicki Z., Czyż T., *Region – Regionalizacja – Regionalizm*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2, 1992.

Dubicki T., *Działalność Inspektoratu Częstochowskiego ZWZ-AK w świetle materiałów archiwalnych tegoż Inspektoratu*, [w:] *Armia Krajowa: Okręg Radomsko-Kielecki*, red. A. Massalskiego i S. Meduckiego, Kielce 1999.

Gałęzowski M., *„Konkurencja” dla Związku Walki Zbrojnej? Relacje Tajnej Armii Polskiej z ZWZ i misja por. Zygmunta K. Nowakowskiego*, „Przegląd historyczno-wojskowy” 4, 2016.

- Giergiel Tomisław, *Warsztat badacza fotografii w metodyce archiwalnej*, [w:] *Nauki, dyscypliny i metody pomocnicze archiwistyki*, red. A. Górak, M. Hlebionek, D. Magier, Lublin–Siedlce 2022, s. 135–158.
- Gurtman Cz. „Mocny”, *Armia Krajowa w Częstochowie i okolicach walczy*, Częstochowa 1996.
- Jabłońska M., *Obraz fotograficzny a obraz filmowy: problem opisu archiwalnego*, „Przeгляд Archiwalny Instytutu Pamięci Narodowej” 5, 2012, s. 63–73.
- Jagiello S., *Kryptonim „Telegraf”. Z dziejów Batalionów Chłopskich na Kielecczyźnie*, Warszawa 1979.
- Kühn K., *Przedmowa*, „Ziemia Częstochowska” 1, 1934.
- Łęski Z., *ZHP w Częstochowie i Kłobucku*, Częstochowa 1993.
- Pietrzykowski J., *Cień swastyki na Jasną Górę*, Katowice 1985.
- Pluta–Czachowski K., *Organizacja Orła Białego*, Warszawa 1987.
- Radomskie życiorysy: żołnierze Armii Krajowej*, oprac. M. Pietruszka, Radom 2022.
- Zaleski W., *Działania zbrojne i konspiracja na Ziemi Częstochowskiej w latach 1939–1947*, Częstochowa 1998.